

ADĂPOSTURI POSTUME

Ion GHINOIU

La evenimentele majore din ciclul vieții, cele care marchează trecerea de către *sufletul călător* a pragurilor biologice pentru a intra în *preexistență*¹, în *existență*² și apoi în *postexistență*³, participă, direct sau indirect, familia, neamul, obștea rurală. În momentele de mare dramatism, când acestuia i se distrug adăposturile intime prin spargere (celula-ou, placenta sau casa copilului) și prin moarte (trupul)⁴, cei de aici încearcă în zadar să-i vină în ajutor. Fără ca vreun astfel de pribeag să vină din preexistență sau să se întoarcă din postexistență cu amintiri despre peripețiile călătoriei, aceste evenimente trăite de unul singur, în special cele legate de moarte și de viața după moarte, sunt învăluite în mister.

În limba română noțiunea de *moarte* are două sensuri distincte: *fenomen biologic* al încetării funcțiilor vitale și *reprezentare mitică feminină* care scoate sufletul omului din corp. De-a lungul mileniilor, atribuțiile acestui personaj mitic s-au modificat spectaculos devenind, din zeiță a regenerării, tămăduitoare de boală și aducătoare de odihnă a neoliticilor, înfricoșătoarea Moarte a indo-europenilor (Epoca Bronzului, Epoca Fierului) și a creștinilor. În imaginarul popular românesc, aceasta s-ar arăta bolnavilor sub forma unei babe hăde, numai ciolane deșirate, cu ochii duși în fundul capului, care poartă o coasă pe umăr⁵ sau a unei femei viclene care pofteste omul să bea apa morții dintr-un pahar.

---

¹ Viața intrauterină, de la celula ou la făptura om.

² Viața de aici, jalonată de două hotare biologice majore: nașterea și moartea.

³ Viața după moarte.

⁴ În graiul popular, verbul *a sparge* este sinonim cu sfârșitul sau moartea oricărui obiect sau fenomen personificat (spartul târgului este ultima zi a târgului sau a bălciului, spartul Călușului este secvența morții simbolice a zeului cabalin, Căluș etc.). Prin spargerea unui vas se crede că moare sau dispare până și necazul. Paralelismul spiritual țesut între adăposturile preistorice ale divinităților care mor prin spargere (oala și oul) și moartea omului este concis exprimat de unele zicale românești: *Omul e ca oul*, plâpând, expus morții în orice moment; *Is-a spart oala*, zicală sinonimă cu verbul *a muri*.

⁵ M. Lupescu, *Credințe românești*, în „Șezătoarea”, III, Fălticeni, 1894, p. 115-116.

Pornind de la unitatea biosomatică de necontestat a omului, trup și suflet, se poate formula un raționament simplu: *dacă în Univers nu există ceva care să nu fie adăpostit la rândul său de altceva, atunci și sufletul trebuie să existe cu necesitate într-un adăpost sau în trecere de la un adăpost la alt adăpost*. În logica raționamentului propus, adăposturile sufletului pot fi *locuite* (trupul, casa, satul, țara) sau *nelocuite* (cadavrul, casa pustie, casa fără urmași)⁶, pot fi *infini* de mici (particulele cuantice și subcuantice) sau *infini* de mari (galaxiile, roiurile și superroiurile galactice). Adăpostul tuturor adăposturilor este Universul. El le înghite absolut pe toate pe principiul exprimat de proverbul românesc *Peștele cel mare înghite peștele cel mic*.

Se cunoaște că energia cosmică nu poate fi creată și nici distrusă. Poate fi însă schimbată dintr-o formă în altă formă, cum ar fi: căldura, lumina, forța mecanică, sunetul ... și, probabil, *sufletul*. Nefiind creată (născută), energia, inclusiv sufletul, nu poate muri. Dacă toate adăposturile eliberează, la distrugerea lor – de la moartea celui mai mare, Universul, fenomen numit Big-Beng, până la cel mai mic, fusiunea nucleară, energiile specifice pe care le poartă – putem deduce că și distrugerea (moartea) trupului uman descătușează energia protejată până atunci de el, sufletul. Pentru a găsi ceva informații despre enigmaticul chiriaș al trupului, propunem o soluție de apropiere de acesta prin învăluire, pornind de la limitele exterioare ale adăpostului spre interiorul său. Această metodă de lucru ne-a fost sugerată de înțelepciunea proverbelor și zicalilor românești: *Chipul omului este oglinda sufletului; După față și sufletul; Inima omului i se citește pe față; După coajă cunoști pomul și după haină omul* etc. Altfel spus, dacă un om dorește să-și facă o impresie despre sufletul altui om, pe care îl are în față, îi observă adăposturile protectoare: casa locuită, hainele îmbrăcate, trupul. În mod obișnuit, medicii folosesc această metodă: pun primul lor diagnostic asupra disfuncționalităților interne ale pacientului după aspectul exterior al adăpostului trup: culoarea feței, temperatura, modul de exprimare prin vorbire, mers, gesturi etc.

În fizică acest fenomen de cunoaștere a unei realități se numește *Dirichlet* și are un enunț simplu: *dacă se cunosc pe conturul unui domeniu valorile pe care le ia o funcție, atunci funcția există în acest domeniu*⁷. Altfel spus, dacă într-un adăpost nu există o funcție

⁶ Vezi corelația dintre adăposturile celor două lumi în I. Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipostaze românești ale nemuririi*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.

⁷ N. Leonăchescu, *Istoria și condițiile la limită tip Dirichlet*, în „Getica”, tom I, nr. 3-4, București, 1992, p. 32.

matematică, aceasta este lipsită de semnale pe conturul acestuia: piele, îmbrăcăminte, pereții casei, gardul gospodăriei etc. Prin termografia în infraroșu, citind de pildă câmpurile de temperaturi de pe suprafața unor sisteme energetice (case, vieți, mașini etc.), se pot identifica principalele caracteristici interne ale domeniilor respective⁸. Principiul Dirichlet, care și-a dovedit pe deplin valabilitatea, pe baza lui putându-se detecta astăzi cu precizie din spațiu ce ascunde Pământul în interiorul său (hidrocarburi, minerale utile), poate sugera metode și tehnici noi de cunoaștere a sufletului protejat de adăposturile care se înghit unele pe altele, precum casetele japoneze și păpușile Matrioșca, în: *preexistență*, de la celula-ou la făptura om (pântecele matern, placenta sau casa copilului, fătul, fetusul, embrionul, oul fecundat, celulele reproducătoare ale părinților și, de aici, în șirul neîntrerupt al germeilor primiți de la moși și strămoși până la Moș Adam și Baba Eva); *existență*, de la naștere la moarte (trupul uman, casa, satul, orașul, statul și alte adăposturi ale lumii de aici); *postexistență*, de la veacul de om la veacul vecilor (sicriul, mormântul, cimitirul, lumea de dincolo).

Adăposturile sufletului cu care operează etnologul trebuie însă racordate cu cele studiate de astrofizicieni, geologi, biochimisti. La întrebarea, care ar fi numitorul comun al Universului, marele astrofizician Hubert Reeves a răspuns concis: *timpul, spațiul, materia, energia, legile, hazardul*⁹. Savantul englez amintește apoi cele patru praguri ale arborelui genealogic al omenirii: *nuclear*, de la particula cuantică la atom; *chimic*, de la atom la moleculă; *biologic*, de la moleculă la celulă; *antropologic*, de la celula-ou la făptura om.

Trupul – adăpost al sufletului

Conform metodologiei propuse, parametrii existenței pe adăposturi ar urma să ne ofere informații utile despre ceea ce adăpostesc. Din investigațiile făcute, se pare că doi dintre indicatorii existenței la limită, *forma adăposturilor și intrările (ieșirile)*, ne pot oferi informații prețioase despre ceea ce căutăm: sufletul. După modul în care oamenii și-au imaginat că arată divinitatea lor adorată, se identifică două lumi arhetipale: una *geomorfă*, de origine neolitică,

⁸ Idem, *Câmpul termic universal*, București, Editura Tehnică, 1992, p. 24-38, 77-86; idem, *Termotehnica*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 256-258.

⁹ Hubert Reeves, *Răbdare în azur. Evoluția cosmică*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 13.

care are ca model de frumusețe și perfecțiune *oul*, alta *antropomorfă*, de origine indo-europeană și creștină, care are ca model *omul*. Din punct de vedere genetic, lumea geomorfă, noțiune care exprimă forma caracteristică a Planetei Pământ, *geoidul*, are ca model arhetipal ovulul, iar lumea antropomorfă spermatozoidul. Din generalizarea imensului material documentar arheologic și etnografic, până la limita admisă științific, rezultă că civilizațiile carpato-dunărenilor (mileniile VIII î.Hr. – II d.Hr.) se grupează în trei complexe culturale și religioase puternic influențate de Zeița Mamă geomorfă (8000 î.Hr. – 2500 î.Hr.), de Zeul Tată antropomorf (2500 î.Hr. – anul 0) și de Fiul lui Dumnezeu, Iisus (anul 0 –), de asemenea antropomorf¹⁰.

O mare criză spirituală trebuie să fi zguduit lumea preistorică la trecerea de la Epoca Neolitică la Epocile Bronzului și Fierului, când marea divinitate geomorfă și maternă, Zeița Mamă, a fost uzurpată de cea antropomorfă și paternă, Zeul Tată. De atunci Terra, contrar plămădirii sale geomorfe, de la structurile sale infinit de mici (celula, molecula, atomul, unitățile subcuantice) până la cele infinit de mari (planetele, aștrii, galaxiile, roiurile și superroiurile galactice), este gândită și amenajată numai după idealul de frumusețe al divinității antropomorfe. Aici trebuie căutată geneza crizelor ecologice care devin din ce în ce mai greu de stăpânit, dar și soluția de împăcare a celor două modele de viețuire pe Terra, cel *geomorf*, în deplină concordanță cu chipul (forma) Pământului și a întregului Univers, și cel *antropomorf*, dominat de aroganța celei mai puternice vietăți de pe planetă, omul. Relația intimă dintre spiritul omului și forma adăposturilor geomorfe sau antropomorfe a fost analizată cu alt prilej¹¹.

Intrările și ieșirile din sălașele antropomorfe și geomorfe oferă noi șanse de a ne apropia de cel care le folosește, sufletul: la venire, prin naștere; la plecare, prin moarte. Românii fac distincție între adăposturile situate deasupra pământului, în care sufletele intră și ies pe *poartă* sau pe *ușă* (locuință, biserică, cetate medievală), și adăposturile din pânțele pământului și din trupurile viețuitoarelor în care acestea intră și ies pe *gură*, *gaură*, *găoză*, *gârlici*, *gât* (beciul, peștera, bordeiul, groapa de bucate, peștera, metroul). Ca adăpost geomorf, *mormântul*, unul din adăposturile postume despre care vom

¹⁰ I. Ghinoiu, *Panteonul românesc. Dicționar*, Anexa I. *Geomorfismul și antropomorfismul panteonului românesc*, București, Editura Enciclopedică, 2001.

¹¹ Idem, *Sălașe ale sufletului, Geomorfismul și antropomorfismul spiritului uman*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, tom 39, nr. 5-6, București, 1994.

vorbi, este, de pildă, o gaură în care se intră pe o gură¹² mărginită de buzele gropii. În ceea ce privește ieșirea sufletului pe gura trupului uman, aceasta este bine caracterizată de expresiile populare din vorbirea curentă: *cu sufletul pe buze*, când dorești cu ardoare să faci o mărturisire; *cu sufletul la gură*, când ești extenuat, aproape *să-ți dai sufletul*. Astfel, definiția sărutului inspirată de materialul etnografic românesc, *întâlnire afectivă a două suflete ieșite în întâmpinare numai până în gură, depășirea buzelor însemnând moarte*, ar solicita redeschiderea voluminoaselor dosare ale psihanalizatorilor. Sufletul intră la naștere pe o gură și iese la moarte pe altă gură. Regula aceasta, conform căreia sufletul trebuie să vină din preexistență și să plece în postexistență obligatoriu pe guri diferite ale adăpostului trup, este bine instituită în practica magică a morții copilului bolnav și a renașterii copilului sănătos: vinderea copilului, găsirea nașului din drum, înhumarea terapeutică¹³.

Adăpostul geomorf reprezentat de ovulul fecundat care va deveni om este capătul nesfârșitului șir de generații care îl leagă de strămoșii lui îndepărtați din lumea biotică (regnul animal și regnul vegetal) și apoi de lumea abiotică. Durata (vârsta) câmpurilor de existență trăite de om împreună cu Universul din care face parte scade spectaculos de la vultele metagalactice de 10-15 miliarde de ani tereștri la vârsta geologică a Pământului de cinci miliarde, apoi la vârsta de trei miliarde de ani ai apariției vieții pe Terra, la vârsta de cinci milioane de ani ai vieții om și, în fine, la veacul de om de numai câteva decenii¹⁴. Pentru a ne putea vizita primii strămoși, ar trebui să coborâm scara timpului la cei *animați cu viață* și apoi, rând pe rând, la strămoșii tereștri și cosmici *animați cu energie*. Fuga la strămoși este *trăită* de pribegii sufletului la deschiderea prin actul nupțial a fiecărui nou ciclu vital, când ontogeneza umană repetă filogeneza, și apoi la *moarte*, când muribundul revede, după mărturisirile celor care au trecut prin experiența morții clinice, secvențe trăite de ei între naștere și moarte. Drumul nemuririi ar însuma *veacul de om* sau existența de aici, timp antropomorf petrecut între naștere și moarte, *veacul vecilor*, timp scurs de la atom la celula ou, și *viața intrauterină*, de la germenii celulei ou la făptura om.

¹² Elena D. O. Sevastos, *Literatură populară*, vol. II. *Nașterea la români*. Ediție îngrijită și prefață de Ion Ilișiu, București, Editura Minerva, 1990, p. 155.

¹³ I. Ghinoiu, *Panteonul românesc...*, p. 95-96, 132.

¹⁴ I. Biberi, *Eseuri*, București, Editura Minerva, 1971, p. 40.

Dacă orice distrugere a adăposturilor sufletului este asimilată morții, atunci e firesc ca la nașterea copilului, când se sparge casa copilului, să identificăm anumite rituri funerare¹⁵. Placenta, numită prin sate *casa copilului*, *locul copilului*, *sălaș*, *sălășel* este un adăpost geomorf perfect care îi asigură embrionului, fetusului și fătului protecție contra agresiunii germenilor infecțioși și toxinelor, împotriva acțiunilor mecanice (loviturilor), zgomotelor și luminii supărătoare etc. La șocul căderii din Raiul odihnit, pânțelele matern, în Iadul obositor, unde totul trebuie câștigat prin efort, copilul își manifestă disperarea printr-un țipăt de disperare. Îngrozit, fătul vine din preexistență în existență printr-un țipăt, în timp ce muribundul pleacă liniștit din existență în postexistență prin tăcere. Întâmpinarea dramei nou-născutului de părinții săi cu petreceri zgomotoase este un comportament ciudat, în totală discordanță cu mentalitatea geto-dacilor care avea să atragă atenția și nedumirirea grecilor antici prin cuvintele spuse de chiar părintele istoriei, Herodot: *Rudele stau în jurul nou-născutului și plâng nenorocirile ce va trebui să le îndure, o dată ce a venit pe lume. Sunt pomenite atunci toate suferințele omenеști*¹⁶. Informațiile despre acest obicei al tracilor la nașterea copiilor sunt confirmate, ulterior, și de alți scriitori antici: *La unii sunt deplânse nașterile și jeliți nou-născuții; dar dimpotrivă, înmormântările sunt prilej de sărbătoare și le cinstesc ca pe niște lucruri sfinte, prin cânt și joc*¹⁷; *Pe bună dreptate, neamul tragic a pretins pentru sine faima de înțelepciune, prăznuind cu plânsete zilele de naștere ale oamenilor și cu veselie înmormântările*¹⁸.

Dacă moartea biologică este detectabilă astăzi cu suficientă precizie, moartea psihicului ridică încă serioase nedumeriri. Acest moment este explicat de popor ca o desprindere a sufletului care iese din corp pe gură: *Oftează! Iese un abur pe gură. Cei din casă îi aprind lumânarea și deschid fereastra ca să zboare sufletul* (Slătioara – Vâlcea); *Imediat după ce a murit, i se lua de cineva lumânarea din mână și ieșea cu ea aprinsă în grădină. Se zice că petreci sufletul mortului*¹⁹. Momentul tensionat al morții corespunde, după spusese bătrânilor, cu

¹⁵ I. Ghinoiu, *Casa românească. Repere etnologice și arheologice*, în „Traco-Dacica”, tom XII, nr. 1-2, p. 169.

¹⁶ Herodot, *Istoriei*, vol. V. Ediție îngrijită de Adelina Piatkowski, Felicia Vanț-Ștef, București, Editura Științifică, 1961, p. 4.

¹⁷ Pomponius Mela, *Descrierea Pământului*, cap. II, 18-20.

¹⁸ Valerius Maximus, *Fapte și cuvinte vrednice de luare în seamă*, II, 6, 12.

¹⁹ Inf. Ileana Gubernat, 70 de ani, Comana de Jos – Brașov; informație înregistrată de autor în anul 1982.

ieșirea sufletului, care ar urma să plece în postexistență, așa cum sugerează întreaga sinonimie populară a verbului *a muri*: *s-a dus*, *a adormit*, *s-a stins*, *și-a dat sufletul*, *a fost chemat* și altele. Un bun cunoscător al tradițiilor românești, folcloristul Gh. F. Ciaușanu, scria că românii identifică sufletul omului cu suflarea acestuia: *Semnul că cineva trăiește, viețuiește este faptul că suflă. La moarte sufletul îi iese definitiv pe gură, cu ultima suflare, și rătăcește prin casă, nesimțit de nimeni... Românii cred că țipătul sfâșiitor și înfiorător al femeilor înspăimântă sufletul mortului și îl silește să intre în corpul părăsit. Oamenii reînviați astfel, dacă mai trăiesc după ce s-au întors, au limba legată, sau, dacă vorbesc, aiurează despre cele văzute dincolo. Dar, în majoritatea cazurilor, întoarcerea este numai o prelungire de agonie*²⁰. Șansa de a afla câte ceva despre misterioasa plecare ne este oferită de acești oameni întorși din drum și despre care în popor se credea că *aiurează despre cele văzute dincolo*. Fenomenul acesta este bine definit și de unele expresii românești: *a fi văzut moartea cu ochii*, *a fi fost cu un picior în groapă* ș.a.

La ieșirea din lumea de aici, ultimele pâlپări ale vieții muribundului au fost asemuite de cunoscutul psihanalist Ion Biberi cu trăirile alpinistului în timpul prăbușirii într-o prăpastie. Și unul și altul au viziuni panoramice ale vieții lor anterioare: revăd fulgerător și cu mare luciditate crâmpiele de fapte pe care le-au petrecut în copilărie, trăiesc momente de mare plinătate interioară, uneori extaze și stări euforice. Intrarea în moarte a muribundului și perspectiva iminentă a morții alpinismului coincid cu o cunoaștere ce depășește viața normală. Omul dispare atunci ca unitate biologică și, ca urmare, nu mai e legat de mediul înconjurător prin nevoi organice, cum ar fi aerul, hrana, apa: *Dintr-o dată, el devine liber de tot ce îl ținea prizonier în actual, în imediat, în constelația de împrejurări care i-au format ambianța sa de viață. Moartea îl eliberează de toate aceste servituți. El nu mai ascultă de nevoi biologice*²¹.

Această interesantă problemă a fost adusă în dezbaterea oamenilor de știință de Raymond Moody când a analizat relatările persoanelor care au trecut pragul morții clinice dar și ale celor care au scăpat de moarte dintr-un accident. Unii dintre subiecții chestionați relatează că au trăit momente de liniște: *am avut doar o senzație plăcută*

²⁰ Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă*, București, Academia Română, 1914, p. 141.

²¹ I. Biberi, *Permanențele clepsidrei*, București, Editura Litera, 1986, p. 188.

de singurătate și pace; Era foarte frumos și mă simțeam cu sufletul împăcat. Alții, au auzit zgomote stranii, au trecut printr-un tunel întunecat, au fost întâmpinați de o lumină puternică, au fost martorii propriei lor reanimări, aducând detalii exacte, au retrăit fulgerător succesiunea scenelor semnificative din viața lor etc. Renumitul genetician român, Constantin Maximilian, referindu-se la bolnavii care au trăit experiența morții clinice, citează declarațiile unuia revenit la viață: *De ce m-ați trezit? Era un vis atât de frumos! Treceam printr-un loc atât de luminos și era atât de multă liniște*²².

Ca o concluzie pe marginea celor relatate, toți cei care au trăit experiența primelor clipe de moarte au declarat că nu se mai tem de moarte, nu au fost judecați, indiferent de apartenența lor religioasă, pentru faptele bune sau rele, nu s-au întâlnit cu îngeri și demoni. Specialiștii, deși se întreabă dacă fenomenul studiat de Raymond Moody este real sau aparține unei noi mitologii, sunt de părere că chiar dacă o parte neglijabilă este adevărată, aceasta merită a fi cercetată și explicată. Întrucât toți comentatorii cărții sale au exclus interpretările supranaturale, rămân două ipoteze plauzibile: 1. Trăirile muribunzilor sunt induse de medicamentele administrate, ipoteză de lucru pentru bolnavii spitalizați, nu și pentru accidentații care au intrat direct în sălile de reanimare; 2. În minutele de derută neurofiziologică, creierul poate secreta excesiv de mult și de multe substanțe pe care în mod obișnuit le produce în cantități mici sau sporadic, în funcție de solicitări. Ele ar deregla funcțiile normale. Specialiștii au descoperit că spre finalul vieții durerile dispar întrucât, printr-un ultim efort, creierul eliberează toate rezervele disponibile de endorfine și blochează durerea²³.

Casa-sicriu

Sicriul, una din primele case postume ale mortului, este construit din lemn și depus în mormânt, precum sarcofagul în piramida egipteană. În limba română are o bogată sinonimie zonală: *lemn, jgheab, ladă, raclă, tron, cosciug, copârșeu*. Prin Bucovina și Transilvania, unde se mai numește *sălaș, casă a mortului, casă de brad*²⁴, sicriul are sens de adăpost, locuință. Simbol prin excelență al viețuirii, casa definește

²² C. Maximilian, *Un genetician privește lumea*, București, Editura Albatros, 1984, p. 128.

²³ Septimiu Chelcea, *Aspirația spre demnitate în fața morții*, în vol. *Rațiune și credință*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 114 ș.u.

²⁴ Simeon Florea Marian, *Înmormântarea la români*, București, Carol Göbl, 1892, p. 236.

principalul adăpost al omului aici, în existență, dar și al fătului în preexistență (casa copilului, sălășel, denumire populară a placentei) și al mortului în postexistență (casă de brad, denumire locală a sicriului). Casa tradițională este un organism antropomorf construit după chipul și asemănarea celui care o locuiește: acoperișul, mai ales cel construit în patru *ape* și învelit cu paie, seamănă cu o căciulă pusă pe capul omului, camerele de locuit formează trupul, iar temelia tălpile picioarelor. În desenele lor, copiii antropomorfizează casa atașându-i mâini și picioare, ochi și gură. Antropomorfismul casei de locuit este ușor de recunoscut și la lăcașul de cult, biserica, cu deosebirea că profilul divinității cu înfățișare de om (turla, mai ales cea rotundă, trupul și temelia) este transpus și în plan orizontal (altarul reprezintă capul, naosul este corpul, iar pronaosul picioarele).

Denumirea de *lemn* dată casei-sicriu este un valoros document de istorie orală despre strălucita civilizație a lemnului și purtătorilor ei, carpato-dunăreni. Divinitatea lor fitomorfă, reprezentată de un arbore sacru (stejar, brad) era jertfită prin tăiere pentru a deveni butuc, cadavru fitomorf, care renăștea la diferite sărbători calendaristice în bucuria de nedescris a oamenilor printr-un rit funerar de incinerare²⁵. La începutul secolului al XX-lea, în Mehedinți, în Ajunul și ziua de Crăciun se ardea pe vatră o buturugă de cer (o specie de stejar) iar tăciunile rămase se păstra ca leac pentru vindecarea bolilor. În spiritualitatea românească, butucul are evidente semnificații funerare: expresia *a găsi pe cineva butuc* definește omul mort fără lumânare; *a-l lega butuc* înseamnă a-l imobiliza ca pe un mort; *butucul* este numele strămoșului din care coboară spițele de neam în arborii genealogici întocmiți de bătrânii satelor; *butucul* din lemn îmbrăcat cu haine ține locul omului mort departe de sat și de casă ș.a.

Sicriul reproduce arhitectural casa obișnuită din lemn: are patru pereți, doi longitudinali și doi laterali și un acoperiș cu patru pante pentru scurgerea apei. Lemnarul satului construiește două tipuri de case: una înaltă și cu mai multe camere pentru cei vii, amplasată în vatra satului, alta scundă și cu o singură încăpere pentru cei morți, în vatra cimitirului. Prin unele zone etnografice bătrânii obișnuiesc să-și construiască, în viață fiind, ei înșiși casa-sicriu: *Eu mi-am făcut sicriul acum patru-cinci ani. Îl am în pod, învelit într-o pânză. Am și cruce. Am trecut de 80 de ani, ce să mai aștept?*²⁶

²⁵ I. Ghinoiu, *Panteonul...*, p. 32.

²⁶ Slătioara – Vâlcea, Arhiva Atlasului Etnografic Român (AAER), *Chestionar obiceiuri*, 419 B.

Construirea sicriului este făcută după măsura mortului luată pe o nuia, de obicei de alun, pe o trestie sau pe o ață. Pentru a nu fi furată și folosită în diferite practici vrăjitoarești, rudele aveau grijă, la înmormântare, să fie pusă în sicriu (ața), în groapă (nuiaua, trestia) sau arsă. În satele în care măsura devenea purtătoare a norocului avut de mort în viață, aceasta se păstra cu grijă în casa în care a trăit defunctul: *Când mortul avea noroc la ceva, cei din familie îi luau măsura cu o ață*²⁷; *Ca să lase norocul în casă, măsura se bagă într-o găurică deasupra ușii*²⁸; *Se băga într-o crăpătură la pragul camerei din care a ieșit mortul; Se pune la streășină*²⁹.

Ca elevație, sicriul este o casă scundă, adaptată viețuirii celui care o locuiește stând culcat; dacă acoperișul i s-ar ridica prin patru stâlpi așezați la colțuri, de la nivelul omului stând culcat la statul lui în picioare, s-ar obține imaginea unei case obișnuite din sat. În Moldova și, local, în alte zone ale țării, în pereții laterali ai sicriului se confecționează, de o parte și alta a capului, ferestruici pătrate, dreptunghiulare sau triunghiulare prin care să privească mortul în propria-i gospodărie, mormântul sau spre casele celorlalți vecini din cimitir. Mai rar, ferestrele, astupate sau nu cu geam, se construiau în acoperișul sicriului, în dreptul ochilor mortului (Cașin, Mănăstirea Cașin, Ștefan cel Mare din județul Bacău)³⁰. În zona Neamțului, sicriele au o singură ferestruică: în stânga pentru bărbați și în dreapta pentru femei (Ion H. Ciobotaru). Dar, prin Bucovina se lăsa o deschizătură și în peretele de răsărit, la tălpile picioarelor, numită *ușă*. Ferestrele mortului sunt amintite frecvent și de cântecele funerare strigate (cântate) de femei în timp ce lemnarii construiau casa-sicriu³¹. Asemenea ferestre amplasate în dreptul ochilor lăsau și vechii egipteni în cutia în care așezau mumia³².

Referitor la podeaua casei-sicriu, Teodor Burada preciza că în multe părți aceasta se construia din chingi de lemn, un fel de grinzi laterale, prinse în cuie de pereții verticali ai sicriului. Peste aceste grinzi

²⁷ Dâlbocița – Mehedinți, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 350 B.

²⁸ Bistreț – Dolj, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 396 B.

²⁹ Vădastra – Olt, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 411 B.

³⁰ Ion H. Ciobotaru, *Folclorul obiceiurilor familiale din Moldova*, Iași, Caietele Arhivei de Folclor, VII, 1986, p. XV.

³¹ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul Zorilor și al Bradului. Tipologie muzicală*, București, Editura Muzicală, 1988, p. 555.

³² Em. Vasilescu, *Istoria religiilor*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982, p. 113.

din lemn ale podelei se punea stuf, astfel că mortul stătea culcat ca pe o rogojină întinsă pe pământ, de unde privea pe ferestruicile din tavan *gloata ce s-a adunat să-l petreacă și să-și ia rămas bun de la el*³³.

În ziua înmormântării apare, în mai multe zone etnografice, la scoaterea sicriului din casă, ciudatul obicei al târâtului mortului: *Toate neamurile intrau în casă și trăgeau de tron, zicând: «Noi tragem de tine, tu să nu tragi de noi!»*³⁴; *La scoaterea mortului din casă se târăște sicriul pe pragul ușii și se spune: «Mai mulți la vii, / Mai puțini la morți!»*³⁵; *Se sting luminile, se închid toate ușile, iar cei din casă țin tronul ca să nu fie luat*³⁶. La începutul secolului al XX-lea, în așezările de pe Valea Mogoșului din Munții Apuseni mortul se transporta pe drumurile și potecile care duceau la cimitir cu *târșâitoarea*, mijloc de transport alcătuit din două sau trei bârne lungi și groase de care se lega mortul pentru a fi târât de o pereche de boi. Prin unele sate din Moldova supraviețuiește obiceiul ca ultimul drum al mortului să fie făcut, iarna sau vara, cu sania. O femeie născută în localitatea Mogoșești din județul Iași spunea în toamna anului 2009 că în satul ei *mortul se duce la groapă cu sania trasă de boi, indiferent de anotimp. Pe tatăl meu cu sania l-a dus*³⁷. Vorbind de cheltuielile necesare înmormântării, mulți bătrâni se consolează spunând: *s-o găsi cineva să mă târască și pe mine la groapă*. La vechii egipteni, mumia mortului parcurgea ultimul drum într-o barcă, care traversa Nilul sau un lac de la un mal la alt mal, unde se amplasa mormântul. Când transportul sarcofagului se desfășura pe uscat, barca era înlocuită cu o sanie trasă de oameni sau de un car cu roți tras de boi roșii în Imperiul Vechi și de vaci albe în Imperiul Nou al Egiptului. Precizăm că în istoria tehnicii populare transportul prin târâre este foarte înrudit cu cel prin *alunecare*. Astfel, în Țara Zarandului și Țara Moșilor transportul fânului de la fânețe la gospodăriile din sat se realiza cu sania trasă vara pe pajiștile cosite și iarna pe zăpadă.

În unele sate din Mehedinți, tâmplarul lasă în sicriu puțin talaș și surcele, pentru a fi aprinse împreună cu o mână de călți înainte să se mute în el mortul: *Se mai lasă în sicriu niște foroaște și se pun călți, iar apoi li se dau foc. Acolo ne strângem toate femeile care suntem la mort*

³³ Teodor T. Burada, *Datinile poporului român la înmormântări*, Iași, Tipografia Națională, 1882, p. 14.

³⁴ Coțofenii din Dos – Dolj, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 384 B.

³⁵ Dobrița – Gorj, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 370 B.

³⁶ Gogoșu – Mehedinți, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 363 B.

³⁷ Inf. Ileana Grecu, Mogoșești – Iași, 52 ani.

și întindem mâinile ca să nu ne amorțească pe urmă³⁸. Capacul sicriului este de asemenea pârlit cu talaș și cu o cârpă aprinsă, după care se șterge pentru a se pune în el hainele date de pomană. Alteori, înainte de sosirea preotului, în sicriu sau în capacul sicriului se pun alimente și băutură cu care defunctul își ospătează simbolic musafirii: *Capacul este pus cu gura în sus și la fiecare din colțuri se așează în el câte un colac cu lumânare, un pahar de vin și unul de țuică. Lumânările se aprind și se dau de pomană împreună cu colacul și paharele cu băutură³⁹; Înainte să fie pus mortul în sicriu se adunau oamenii în jurul coșciugului gol în care se aflau bucate și se ospătau⁴⁰.*

Amenajarea interiorului casei-sicriu

Suprafața locuinței postume e mică, atât cât este necesar pentru amenajarea unui pat de odihnă, depozitarea alimentelor pentru drum și a obiectelor de strictă necesitate. Pentru a nu-i da motiv celui plecat să cheme la el pe cei lăsați în lumea de aici, este interzis ca lungimea și lățimea sicriului să fie cu mult mai mari decât mortul. Pereții locuinței postume sunt îmbrăcați în pânză albă precum pereții casei din sat văruiți cu var.

Casa-sicriu – o odaie multifuncțională care poate fi folosită pentru odihnă, pentru desfășurarea unor activități cotidiene, cămară pentru păstrarea alimentelor – îndeplinește în totalitate funcțiile casei de aici. Obiectele, așezate chibzuit în sicriu, se pot grupa după utilitatea lor astfel:

- *acte de identitate creștină*: iconiță sau pistolnic pe piept, cruciuliță;

- *asigurarea unui somn odihnitor*: pernă umplută, de obicei, cu flori, fân cosit, ierburi (Vrancea, Galați, Argeș), lână de oaie (Argeș); pătură de învelit ș.a.;

- *alimente*: colac în mână sau pus pe mână (Băsești, Poienile de sub Munte din județul Maramureș; Uda – Argeș; Peștera – Constanța); fructe, în special nuci și mere (Brănești – Constanța); ou, ou roșu, dacă înmormântarea se face între Paște și Ispas;

- *mijloace de iluminat*: lumânare, de obicei sub formă de cruce (Izvoru, Berevoiești, Cotmeana, Oarja, Lerești din județul Argeș; Jorăști – Galați ș.a.);

³⁸ Cornel Boteanu, *Cântecul Zorilor din Plaiul Cloșani*, Craiova, Editura MJM, 2009, p. 22.

³⁹ *Ibidem*, p. 23.

⁴⁰ Bicazu Ardelean – Neamț, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 88 B.

– *toiagul de ceară* (Trușești – Botoșani; Nereju – Vrancea; Liești – Galați ș.a.);

– *mijloace de aprins focul*: amnarul și iasca, chibritul și chiar bricheta;

– *obiecte necesare pentru toaletă*: săpun, pieptene, oglindă, briciul pentru bărbierit puse într-un săculeț așezat sub pernă (Muntenia, Oltenia, Dobrogea, Banat, sudul Transilvaniei); batistă, prosop;

– *obiecte necesare omului călător*: traista pentru merinde; bățul sau bota din lemn de brad în mâna mortului (Comana – Brașov); băț crăpat la un capăt în care se pune banul mortului (Munții Apuseni); băț simplu sau împodobit cu năframă la un capăt;

– *obiecte necesare numai unor morți*: ochelari pentru cei care i-au purtat în viață; fluierul în mâna celor care au fost ciobani; păpușă la mamele care au lăsat aici copii mici; cârja pentru invalizi; țigări, brichetă pentru fumători.

Mutarea defunctului din casa veche se face cu o seară înainte de înmormântare, pentru ca acesta să doarmă acolo și să se obișnuiască în noua locuință.

Patul mortului

Patul mortului, culcuș amintit adesea în textele din *Cartea românească a morților*⁴¹, este aranjat după modelul celui din casa în care a locuit aici. Perna, piesă importantă în interiorul locuinței postume, concentrează numeroase credințe și obiceiuri. Aceasta poate fi umplută cu fân, spice de grâu, flori de câmp, toate adunate și uscate din timp pentru această ocazie. Interdicția de a-i pune mortului pernă umplută cu fulgi de pasăre se leagă, probabil, de vechea credință a carpato-dunărenilor în zeița pasăre. În cântecele de priveghi din Moldova, în special cele de pe Valea Șomuzului Mare (Suceava) cercetate de Ion H. Ciubotaru și, local, în Transilvania (Alba, Bihor, Sălaj, Brașov), patul mortului apare plasat în mijlocul naturii: *La tulpina bradului, / Peste floarea câmpului; [...] Din tulpina mărului, / Până în a părului; [...] În înaltul cerului, / Jos în poarta soarelui*⁴². Paralel cu

⁴¹ Texte de inițiere a sufletului mortului pentru drumul mitic care leagă lumea de aici de lumea de dincolo, cântate de un cor feminin în momente și locuri semnificative ale ceremonialului funerar.

⁴² Ion H. Ciubotaru, *Marea trecere. Repere etnologice în ceremonialul funebru din Moldova*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1999, p. 259-262.

patul trupului amenajat în sicriu, în unele sate din Oltenia se amenajează în casa de unde a plecat un pat al sufletului pentru a se odihni și acesta în cele șase săptămâni cât mai stă pe aici după înhumarea corpului: *A doua zi după înmormântare se pune o pernă după ușa și un pahar cu apă. Stau acolo șase săptămâni*⁴³. Facem precizarea că românii păstrează un biritual funerar: la trei zile după moarte este înhumat trupul, iar la 40 de zile este expedit, de obicei pe o apă, sufletul⁴⁴.

Mormântul, gospodărie a mortului

Una dintre cele mai firești griji ale țăranului este construirea unei gospodării în sat, în care să locuiască în viața de aici, și procurarea unui loc în cimitir, unde să i se amenajeze mormântul la înmormântare. Cimitirul este o reducere la scară a satului propriu-zis, cu două deosebiri: ulițele și drumurile sunt înlocuite cu poteci și alei, iar gospodăriile cu morminte. Privite de la înălțime, unele cimitire românești, în special cele de pe Valea Prutului inferior, unde acoperișurile construite din țărână sunt mai proeminente, par a fi sate în miniatură, ale căror case sunt orientate pe direcția est-vest.

Mormântul este o casă din pământ care închide o altă casă construită din lemn, sicriul. Având pereții săpați în pământ și acoperișul din țărână, ridicat la lumina zilei, mormântul seamănă cu bordeiul amenajat după modelul grotei preistorice, în pântecul pământului. Începutul săpatului (construcției) este asociat cu diferite credințe: *Prima brazdă de pământ se dă pe o apă curgătoare, ca să nu mai vină moartea* (Țara Hațegului, Clisura Dunării); *Se tămâie locul înainte de a se face groapa*⁴⁵; *Se spune că atunci când se începe săpatul groapei mortul își schimbă fața*⁴⁶; *Dacă dai în groapa săpată de osemintele unui alt mort, acestea se strângeau într-un săculeț de pânză, le făcea preotul slujbă, le uda cu vin și apoi le așeza în groapă, lângă coșciug*⁴⁷. După terminare, groapa era supravegheată pentru a nu se cuibări în ea spirite malefice. Din acest motiv, groapa se săpa în ziua înmormântării, iar înainte de a se muta acolo defunctul se curăța ritual. În Ieud – Maramureș, când cortegiul funerar se apropie de cimitir, o femeie, rudă

⁴³ Brănești – Gorj, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 381 B.

⁴⁴ I. Ghinoiu, *Lumea de aici...*, p. 251.

⁴⁵ Prunișor – Mehedinți, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 359 B.

⁴⁶ Inf. E. Petrescu, 87 ani, Bărăști, Hațeg – Hunedoara; informație înregistrată de autor în anul 1976.

⁴⁷ Ghioroiu – Vâlcea, AAER, *Chestionar obiceiuri*, 429 B.

a defunctului, coboară în groapă și cu o maramă ținută în mâna dreaptă atinge de trei ori pereții gropii ca și cum i-ar vâruți.

Identitatea morților din morminte (numele, vârsta, sexul, starea socială și economică etc.) este ușor de recunoscut întrucât aceasta rezultă din mărimea, ornamentele și înscrisurile (pictate, sculptate, scrijelite) pe crucile și stâlpii funerari. În cimitirele din sudul Transilvaniei și din sudul Olteniei, în vârful crucilor sau al stâlpilor se puneau una sau două păsări ale sufletului, cioplite în lemn. La sud de Carpați, aripile pasării-suflet sunt traforate din două scânduri de lemn și așezate în unghi, simbol al zborului spre cer. La mormintele fetelor și feciorilor stau, lângă cruce sau lângă stâlp, soțul sau soția postumă: un brad împodobit, o ramură împodobită de măr, o sulită (brad curățat de crengi până la vârf). În unele zone etnografice, la căpătâiul mortului se sădește un brad sau un pom fructifer, de obicei un măr. La Sâmbetele morților, Moșii de Vară, Florii, Joimari, mormintele sunt săpate și semănate cu flori, precum grădinițele din fața caselor din sat. Lângă cruce pot apărea o măsuță cu picioarele de lemn înfipite în pământ, un adevărat altar pe care se pun ofrandele (pomenile) în anumite zile ale morților, un mic adăpost în care arde lumânarea sau candela, un ciob (oală sau strachină spartă) pentru tămâiat, un scaun pentru odihnă.

Un loc aparte în peisajul etnografic românesc îl ocupă mormintele simbolice, numite de arheologi cenotafuri, amplasate lângă biserici sau în cimitirele eroilor căzuți în cele două războaie mondiale, la poarta gospodăriilor (Muntenia centrală), la poarta cimitirelor pentru cei care au depus mărturii în procesele de judecată (județele Gorj, Vâlcea) și pe locul morții violente (înecați, trăsniți de fulgere, răpuși de fiare, împușcați în revoluția din 1989, accidentați). În cazul în care un om murea departe de sat, acestuia i se construia obligatoriu o casă postumă în cimitirul așezării natale; acolo se înmormânta simbolic pumnul de țărână adus de pe locul decesului sau butucul din lemn îmbrăcat în hainele defunctului. În așezările de veche tradiție pastorală din Mărginimea Sibiului (Poiana, Săcele), la aflarea veștii că le-a murit un fost consătean, indiferent de câți ani a părăsit acesta așezarea și de locul unde a murit, i se trag clopotele de mort⁴⁸. Dorința omului de a muri acasă, în satul natal, *pe perna lui*, este reflexul profan al autohtonismului mistic. Se confirmă aprecierea lui Eliade, conform

⁴⁸ Pentru a nu se confunda anunțul unei morți cu cel al unei sărbători, clopotul pentru mort *se trage de ață*, o tehnică specială prin care se obține un sunet specific momentului, diferit de cel care anunță sărbătoarea de a doua zi.

căreia omul neolitic, într-o fază primară de gândire, credea că pruncii nu erau concepuți de tată. Aceștia pătrundeau într-un stadiu mai mult sau mai puțin evoluat al dezvoltării lor în pânțele matern. Copilul era deci al locului, nu al tatălui și, ca urmare, omul trebuia să revină la moarte de unde a plecat⁴⁹. Târziu, de-a lungul mileniilor, s-a ajuns la perceperea biologică a continuității în care părinții nasc trupul sălășluit de sufletele strămoșilor și apoi la perceperea creaționistă în care Dumnezeu creează și însuflețește omul.

Un caz interesant de înmormântare simbolică s-a consemnat în satul Jugur – Argeș, unde un prizonier de război, Vasile Ghinoiu, fiind dat dispărut în lagărul din Siberia, a fost înmormântat în anul 1945 ca orice mort, cu o singură deosebire: în mormânt a fost depus un sicriu cu un butuc din lemn îmbrăcat în haine. După doi ani de la înmormântare, în vremea când mama defunctului continua să-i facă pomenile, prizonierul *mort* a sosit acasă bolnav, dar nevătămat, fiind în viață și astăzi când sunt scrise aceste rânduri. Pentru Moldova, obiceiul înmormântărilor simbolice este atestat de Simeon Florea Marian: *Dacă a murit cineva în țară străină sau în vreun război, este datina de a i se face un stâlp, care la șase săptămâni se îmbracă cu o ie sau cu o cămașă, după cum a fost bărbat sau femeie, și apoi i se face slujbă ca unui mort și apoi se împlântă în pământ*⁵⁰. Spre deosebire de informația argeșeană, unde butucul din lemn îmbrăcat este înhumat, în cea bucovineană acesta devine stâlp funerar. Dacă mortul a fost în viață om rău (hoț, criminal) și a intrat în rândul morților pe căi neobișnuite (spânzurare, sinucidere), mormântul nu i se construia în cimitir, lângă moșii și strămoșii săi, ci departe de așezare, de obicei între hotarele dintre sate. În vremurile mai recente, copiii nebotezați și morții neidentificați se înmormântează într-o margine a cimitirului. Mormintele sunt locuri sacre, unde liniștea celor care le locuiesc nu trebuie tulburată de răufăcători. Un statut aparte îl au mormintele strigoilor care erau adesea dărâmate, precum casele de prin sate rămase pustii și bântuite de stafii.

Cimitirul, vatră de sat a celor morți

Cimitirul, alcătuit din morminte precum satul din gospodării, este un intuitiv tablou istoric, etnografic și demografic. Ca termeni,

⁴⁹ Mircea Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 234.

⁵⁰ Simeon Florea Marian, *op. cit.*, p. 355.

cimitirul, loc de dormit și repaus pentru morți, și *cripta*, loc ascuns, sunt de origine creștină și se deosebesc de *necropolele* și *tumulii* populațiilor precreștine, de *piramidele egiptene*, de *columbariile* romane, firdi săpate în piatră, unde se păstrau oalele (urnele) cu cenușa morților incinerati, și de *puticuli*, puțuri adânci unde erau aruncate la un loc, unele peste altele, cadavrele sclavilor.

Din această diversitate a tipurilor de așezări postume face parte și cimitirul românesc, construit după modelul satelor locuite de cei vii. Cimitirul contemporan este oglinda așezării locuite de oamenii de aici. Intrarea sau ieșirea individului în obștea satului se reglementau prin manifestarea plinară a celor două fenomene biologice majore, nașterea și moartea, iar arborele genealogic era instrumentul imparțial de calcul al drepturilor cuvenite noului născut în sat și al mortului în cimitir. Regula se respecta chiar și în cazul cenotafurilor, morminte fără oase, amenajate oamenilor morți departe de țară în cimitir, exact în locul cuvenit prin naștere.

Criteriile de grupare a mormintelor în cimitir și a gospodăriilor în sat sunt subordonate locului ocupat de morții din cimitir și oamenii din sat în arborele genealogic, descendenței patrilineare la nașterea copilului și reședinței patrilocale la căsătoria tinerilor. Pentru casa și locul din cimitir, moștenite la moartea părinților, unul din copii, de obicei băiatul cel mic, are obligația să-i înmormânteze și să le facă rosturile solicitate de tradiție.

Ideea de a strânge morții laolaltă, precum oamenii în așezări, este atestată arheologic pe teritoriul României, la Schela Cladovei și la Icoana din zona *Porțile de Fier*, cu peste zece milenii în urmă. Scheletele erau așezate în gropi dreptunghiulare, săpate în interiorul locuințelor, în jurul vetrelor de foc⁵¹. Morții erau înmormântați în poziție chircită (*pe vine*) sau culcați pe spate și cu brațele întinse de-a lungul corpului, cu mâinile pe abdomen sau pe piept. În unele morminte s-a conservat ocrul roșu, în altele inventarul funerar. Așadar, suntem în prezența unor înmormântări intenționate, în care morții nu erau părăsiți sau aruncați la întâmplare. Înhumarea în poziție chircită, identică cu poziția fătului în pântecul matern, care nu se putea realiza fără legarea cadavrului, a dat naștere la diferite interpretări: imitarea poziției fătului în pântecul matern; așezarea mortului în poziția obișnuită de somn a

---

⁵¹ Acolo, pe vetrele de foc, la începutul secolului al XX-lea, femeile nășteau ținându-se cu mâinile de fiarele coșului, moașele înmormântau *casa copilului* (placenta) la trei zile după nașterea pruncului, iar muribunzii se culcau ca să moară mai ușor.

omului; legarea strânsă a mortului pentru a-l face inofensiv și a-l împiedica să revină printre cei vii; îndoirea cadavrelor pentru a intra în gropi mici, mai ușor de săpat. Inventarul funerar și, mai ales, ungerea sau presărarea cu ocră roșu a cadavrului sunt argumente că oamenii erau și pe atunci încrezători în nemurire.

Această cultură neolitică de la Schela Cladovei, probabil cea mai veche de pe continentul european, este continuată de alte culturi ale neoliticului timpuriu, Gura Baciului-Cârcea și Starcevo-Criș, unde oamenii își îngropau morții în cuprinsul așezărilor, uneori chiar sub locuință. Adesea, fundul gropii în care mortul era așezat pe o parte, în poziție chircită, se acoperea cu cioburi, pietre, oase. Alteori, picioarele mortului erau legate înainte de înmormântare sau mortul se acoperea în întregime cu pietre. În morminte se depuneau ofrande funerare pentru folosul celui decedat (vase, carne de animale din care s-au păstrat numai oasele, unelte, ocră roșu și altele)⁵². Aceste elemente ale credinței omului preistoric în nemurirea sufletului au fost transmise peste milenii, până în vremurile contemporane.

Din punct de vedere etnic și confesional, cimitirul vechi era o obște omogenă. În cazul satelor mixte erau amenajate tot atâtea cimitire câte etnii, religii și secte religioase existau. Un caz aparte îl reprezentau cimitirele ciumaților, care le dublau întotdeauna pe cele obișnuite. Năprasnica epidemie, care a făcut ravagii în perioada medie și ultimă a feudalismului, reprezenta un pericol și pentru oamenii din sat, dar și pentru morții din cimitir. Din acest motiv, morților ciumați li se amenajau cimitire separate: *Cimitirul Ciumaților* din zona Pleter – Fundulea, *Groapa lui Morminte* din cartierul Drăcești al orașului Câmpulung-Muscel și altele. Locuri anume pentru înmormântare aveau și cei condamnați de comunitățile sătești: hoții, criminalii, sinucigașii etc.

În satul Vladimiri din județul Gorj este un cimitir activ format din morminte simbolice ale celor care jură la tribunal în procese de judecată. Toți morții sunt înhumați la locul care li se cuvine în cimitir. Dar, celor care au fost martori în diferite procese și despre care nu se poate spune cu certitudine dacă au jurat drept sau strâmb, li se mai amenajează câte un mormânt simbolic în afara cimitirului (li se ridică câte o cruce identică cu cea din cimitirul propriu-zis).

⁵² Vl. Dumitrescu, Alex. Vulpe, *Dacia înainte de Dromichete*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, passim.

În peisajul etnografic contemporan apar, alături de cimitirele obștești, cimitire familiale amenajate în curtea sau grădina caselor și morminte-cenotafuri grupate la poarta gospodăriei din care coboară un moș important al unei spițe de neam. Au fost deja amintite atestările arheologice privind înmormântările neolitice în cuprinsul așezărilor și chiar sub locuință a morților. Îngroparea morților în interiorul locuințelor a răzbătut, parțial, până în La Tène-ul dacic, iar în ceea ce privește mormintele duble⁵³, frecvente în secolele IV-III î.Hr., urnele cu resturile provenite de la incinerare se păstrau în locuință până în momentul amenajării mormântului comun⁵⁴. Renunțarea la practica îngropării morților în locuință sau în cuprinsul așezării s-a realizat, probabil, cu mare dificultate. Urme ale obiceiului s-au păstrat până la începutul secolului al XX-lea, când în numeroase așezări din Muntenia și Moldova *locul* sau *casa copilului* se înmormânta în casă, după ușă, lângă vatră sau sub pragul tindei: *La trei zile de la naștere, locul copilului îl îngroapă moașa după ușă, după ce scaldă femeia și copilul*⁵⁵. În Țara Hațegului se confecționa pentru fiecare mort în parte o cruce de ceară care se lipea pe o grindă a casei, una lângă alta, precum mormintele din cimitir⁵⁶.

Cimitire familiale amplasate prin curți și grădini pot fi încă întâlnite în Platforma Luncani, satele mărginașe ale Depresiunii Hațeg, prin satele crânguri din Munții Apuseni și, în general, pe bordura pericarpatică a Podișului Transilvaniei. Ele au fost atestate în secolul trecut în Moldova (Colinele Tutovei) și Muntenia (Culoarul Rucăr – Bran). Cimitirul familial este plasat în apropierea casei, uneori chiar sub fereastră (satul Bucium, comuna Orlea, județul Hunedoara). Pentru a ajunge la noua locuință, construită în același decor al vieții de odinioară, mortul străbate la înmormântare numai bătătura casei. În mormântarea morților în grădina casei a fost preluat și de orașeni, inclusiv de bucureșteni. În anul 1830, generalul Kiseleff, Președinte al Divanului Țării Românești, alcătuiește o comisie pentru întocmirea unui *regulament pentru starea sănătății, buna orânduială și înfrumusețarea*

---

⁵³ După numărul morților depuși în aceeași groapă, arheologii au împărțit mormintele în trei categorii: individuale, duble și colective.

⁵⁴ Dardu Nicolaescu-Ploșșor, Wanda Wolski, *Elemente de demografie și ritual la populațiile vechi din România*, București, Editura Academiei, 1975, p. 135.

⁵⁵ Inf. Mândica Drug, 56 ani, Ruginești – Vrancea; informație înregistrată în anul 1976 de autor.

⁵⁶ Inf. Elena Petrescu, Bărăști – Hunedoara; informație primită în anul 1976.

*oraşului. Preşedintele comisiei, logofătul Alexandru Filipescu, propune, printre altele, să se interzică orăşenilor să-şi mai înmormânteze morţii în grădini personale sau în curtea bisericilor, ci să-i ducă în afara oraşului, la cimitire*⁵⁷.

Forma arhaică de ocupare a pământului, perfect adaptată condițiilor istorice vitrege, a fost satul de tip risipit. În acest tip de sat, în care gospodăriile se risipeau în tot hotarul, neputându-se delimita o vatră propriu-zisă de sat, era, fireşte, dificilă organizarea cimitirelor săteşti. Evenimentele care au urmat după retragerea romanilor din Dacia (275 d.Hr.) au fost ostile concentrării populației în aşezări mari. Traiul în satele risipite și îngroparea morților în curțile gospodăriilor se generalizează. Necropolele (cimitirele) devin un fenomen de excepție, în timp ce mormintele risipite, precum casele, un fenomen de masă. Paralel cu îndesirea gospodăriilor în vetre de sate de tip răsfirat, adunat și chiar compact, mormintele se concentrează în cimitire genealogice, care adună morții unei spițe de neam (fenomen întâlnit astăzi în satele crânguri din Munții Apuseni), și în cimitire săteşti în cadrul cărora mormintele sunt grupate pe familii și spițe de neam.

Cimitirul este ultimul adăpost postum care poate fi ilustrat cu imagini concrete, înregistrate pe teren. De aici, de unde românii cred că sufletul rămâne de unul singur pe drumul care duce în lumea cealaltă, lăsăm să vorbească credințele și cântecele funerare. Adunate laolaltă, acestea argumente de istorie orală alcătuiesc, asemănător *Cărții egiptene a morților*, o adevărată *Carte românească a morților*.

Lumea de dincolo în Cartea românească a morților

Texte de inițiere a sufletului pentru drumul mitic pe care îl are de parcurs sunt cântate de un cor feminin în momente și locuri semnificative ale ceremonialului funerar. Corul tragic, format, de obicei, din *femei iertate*, interpretează texte neschimbate de la mort la mort. Melodiile lor contrastează cu deznădejdea lugubră a bocetelor⁵⁸ și au, prin sonoritățile lor inconfundabile, ecou profund în inima îndoliatului și a celui care le ascultă. Ele parcă se topesc în natura înconjurătoare.

⁵⁷ George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 166.

⁵⁸ Manifestare spontană a durerii sufletești, însoțită de țipete, strigăte, vaiete, suspine, gesturi disperate (smulgerea părului din cap, autoflagelarea, lovirea cu fruntea de marginea sicriului etc.), provocată de plecarea unei ființe dragi, numit cântec de mort (Transilvania), jelit (Moldova), bocet (Muntenia).

Aria lor de răspândire a fost compactă în sud-vestul și centrul României (Gorj, Mehedinți, Caraș-Severin, Timiș, Bihor) și relativ compactă în sudul Transilvaniei (sudul județelor Alba, Hunedoara, Sibiu, Brașov). Dar, acest areal trimite puternice tentacule în nord (Bistrița-Năsăud, Mureș) în județele din Moldova (Suceava, Botoșani, Neamț, Iași, Vaslui, Vrancea, Galați) și din Republica Moldova, iar în sud, la românii timoceni și bănățeni. În zonele în care nu au fost atestate Cântecul de Zori⁵⁹, Cântecul Bradului⁶⁰, Cântecul de Priveghi⁶¹, funcția lor a fost preluată, parțial, de bocetele versificate. Cântecul funerare nu sunt atestate la popoarele vecine românilor și nici la alte popoare ale continentului european, motiv pentru care acestea au fost incluse greșit, până la marele etnomuzicolog Constantin Brăiloiu, în categoria bocetelor.

Sosirea în țara morților este condiționată de parcurgerea drumului bun și de plata vămilor din lungul acestuia. Întrucât pericolul de rătăcire se află la tot pasul, mortului i se dau, prin cântecele funerare, repere precise de orientare: pomi, fântâni cu apă rece, răscruci de drumuri, poduri etc. Itinerarul călătoriei este expus sistematic, de la plecarea de acasă până la intrarea în Țara de Sus, prin metode eficiente de învățare: opoziția, repetiția, exemplificarea, ilustrarea practică a celor învățate. Astfel, drumul favorabil este prezentat în opoziție cu drumul nefavorabil (*mâna stângă – mâna dreaptă; calea cu bivoli arată – calea cu boi arată; calea cu spini semănată – calea cu grâu semănată*) iar momentele-cheie ale drumului, unde trebuie să ia deciziile hotărâtoare, sunt insistent repetate. Pribeagul străbate atât locuri curate, arate și semănat, cu grâne secerate, cu fânețe necosite, cu pomi înfloriți, cât și pustietăți, codri deși și întunecoși, ape întinse. De aceea, este sfătuit ce prieteni de drum să-și aleagă, unde și cum să plătească vămile, cum să se comporte cu cei întâlniți în cale etc. Dacă s-ar desena itinerarul drumului bun, des repetat în Cântecul de Zori, *Înainte să mergi / Și la dreapta s-o iei!* s-ar obține o spirală identică cu lumânarea de mărimea mortului numită, de la zonă la

---

⁵⁹ Zorile sunt zeițe invocate în cântecul funerar cu același nume (Zorile de afară, Zorile la fereastră) să-i dea răgaz sufletului să se poată pregăti cum se cuvine pentru plecarea în lumea de dincolo. După invocarea Zorilor afară, pe prispă sau pe o înălțime din sat (căpiță de fân, movilă), corul funerar poartă un dialog cu mortul în casă, la căpătâiul acestuia.

⁶⁰ Creație desăvârșită în Cartea românească a morților, care redă dialogul purtat de un cor feminin cu soțul sau soția postumă a tânărului necăsătorit și substituit de un brad.

⁶¹ Texte funerare cântate de femei în nopțile de priveghi, la care se pot asocia și bărbați, sinonime cu Cântare la mort, Cântecul mortului.

zonă: *trupnic, toiag, boi, stat, privighetoare* ș.a. Acest simbol al drumului lung, care separă lumea de aici de lumea de dincolo, este confecționat de o persoană curată, de obicei de o *femeie iertată*, dintr-o ață de tort fără noduri. Lumânarea este aprinsă în anumite momente ale înmormântării și, după înmormântare, puțin câte puțin, trei sau mai multe zile la tămâiatul mormântului. Ca motiv ornamental, această spirală desenată pe oala de lut, pe oul încondeiat, cusută pe pânză sau aleasă în războiul de țesut, este numit de români *drumul mortului, calea răătăcită, cărarea fără sfârșit*.

În raport cu punctele cardinale, lumea de dincolo, se găsește spre soare-apune. După scaldă rituală și gătitul mortului, acesta este orientat cu picioarele înainte pe direcția în care trebuie să meargă: est-vest. Dacă, în momentele de grea cumpănă, viii din lumea de aici privesc și se roagă cu fața la răsărit, morții își leagă toate speranțele de apus. Pentru a nu rata calea cea bună, marcată de coborâșul Soarelui spre apus, morții se îngroapă întotdeauna după amiază. În aceeași direcție mergeau și sufletele după moarte în perioada Egiptului antic, Indiei vedice, Greciei antice etc.

Călătorul are nevoie de orientare în plan orizontal, de la est la vest, dar și pe verticală, de jos în sus. Țăranul român, care este un creaționist convins, plasează locul nemuririi sufletului credinciosului în rai, undeva în al treilea, al șaptelea sau al nouălea cer, aproape de Soare, iar pe cel al păcătosului în iad, în adâncul Pământului, în magma încinsă a acestuia. Indo-europenii și creștinii, deși au separat și au plasat iadul și raiul⁶² în târâmurii diametral opuse, au oferit sufletelor oamenilor credincioși sau păcătoși condiții asemănătoare după moarte: vâlvătaia magmei în iad și a Soarelui în rai. Precizăm că textele Sfintei Scripturi fac referiri numai la *ghena* (Matei, V, 2, 29, 30; X, 28; XVIII, 9; XXIII, 15, 33; Luca, XII, 5; Iacov, III, 6); la *iezerul de foc* (Apocalipsa, XXI, 8; XX, 10, 20; XX, 15); la *focul veșnic* (Matei, IX, 43, 45; XXV, 41; Marcu, IX, 44, 48; Luca, III, 17; XVI, 24); la *focul care nu se va stinge* (Marcu, X, 44)⁶³ existente în iad, nu în rai.

Drumul descendent al omului neolitic, spre pântecul matern al Zeiței Glie, a devenit, treptat, un drum ascensional, care duce în împărăția cerului, unde și-a mutat între timp reședința marea divinitate. Împărăția morților este, în raport cu Pământul, în Țara de Sus: *Că el astăzi pleacă / De la el de-acasă / Și de la vecini, / Din Țara cu doru, /*

⁶² Adăposturi ultime și definitive ale sufletelor morților, specifice religiilor indo-europene și creștine.

⁶³ I. Ghinoiu, *Lumea de aici...*, p. 91-92.

Să-mi umble cu Domnu, / Din Țara de Jos / Trece în ha de Sus (Ursăței – Gorj)⁶⁴. În unele colinde de Sfântul Vasile lumea de dincolo s-ar afla pe vârful de munte. În Țara de Sus sufletele morților sunt grupate ca oamenii din Țara de Jos: pe familii și neamuri, pe sate și părți de sate (mahalale). Astfel, sarcina noului venit de a găsi adresele celor pentru care are mesaje de transmis din partea celor de aici este mult ușurată: *Și-acolo la valie / Ieste-o casă mare, / C-ușile la valie, / Feriești la soare. / Și-acolo că ieste / Mahalaua noastră. / Tinier' și bătrâni, / Și copilaj miși, / Tod cetie de fetie, / Pâlguri de neveste / Și die baiețai, / Ș-o fi și di-ai miei; / Și iar să le spui, / Anume la toț', / Că noi așteptăm / To' la zile mari, / În zâua de Joi-Mari, / Cu ulșceie noi, / Cu hainie spălatie, / În lacrămi udatie, / La soare uscatie* (Topești – Gorj)⁶⁵. Spre deosebire de peisajul edenic din Cântecul de Zori, în unele Cântecuri de Priveghi locul de întâlnire cu cealaltă jumătate a neamului celui plecat este ostil, neprietenos (*pe cea coastă mohorâtă; pe cel munte-ntunecat* etc.), iar lumea de acolo, este redată metaforic prin substantive colective (*oastea rătăcită, ceata de călugări*): *Pe șeal șes cu romaniță / Treșe-o oaste rătășită, / Făr' de steag, făr' de stegar, / Fără niși on căpitan; / Pe dealu mănăstirii / Să primblau călugării, / Mărunței ca fluturii, / Blăstămându-și părinți, / De șe i-o călugărit / Și nu i-o căsătorit? / Și Maria să ruga / S-o ieie și pi dânsa. / – Da noi, dragă, te-om lua, / De-acasă dac-ăi uita, / Și di mamî și di tatî / Și di fraț și di surori / Și di grădina cu flori*⁶⁶. Cei mai nefericiți sunt tinerii necăsătoriți și călugării, termen ofensator adresat bărbaților burlaci care își încheie viața fără să se căsătorească. Aceștia, *mărunței ca fluturii*, formează în lumea de dincolo un grup aparte care, aruncând vina pe părinți că nu i-au căsătorit, îi blestemă. În Muntenia se spune frecvent despre părinții cărora le-a murit un flăcău sau o fată mare că *i-au căsătorit cu pământul*. În unele cântece de priveghi din Moldova aceștia nu vor fi întâmpinați de cortegiul funerar, ci de alaiul nupțial: *Pe cea coastă mohorâtă / Pare-o oaste rătăcită, / Dar nu-i oaste rătăcită, / Ci-i Marița logodită; / Dar cu cine-a logodit? / Cu pământul înnegrit*⁶⁷.

În toate variantele cântecului de Zori, lumea de dincolo este un țărm liniștit, mirific, cu multe flori, iar în bocetul versificat din Moldova apar codrul și păsările codrului: *Să mai zbori din pom în pom /*

⁶⁴ Mariana Kahane, Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *op. cit.*, p. 546.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 594.

⁶⁶ Ion H. Ciubotaru, *Folclorul obiceiurilor...*, p. 313.

⁶⁷ *Ibidem*, p. XCIX.

Și să vii la noi de dor; / – Niculai, da un'ti duși? / – Uni-s codri plini de cuși / Și păsăr'li cântătoari / Și-napoi ni-ntorcătoari! (Pârâul Cârjei – Neamț)⁶⁸. În nici una din variantele cântecului de Zori nu apar grozăviile Iadului, Scaratochi, butoiul cu smoală, ghenă de foc etc. Sintagmele *Dealul cu jocul, Câmpul cu jocul, Horă mare, Mahalaua noastră, Casă mare, Stol de golumbei* din cântecele funerare redau starea generalizată de relaxare, comuniunea sufletească și viețuirea în cete. Principalul neajuns al lumii de dincolo este de natură etică: acolo lumea este fără dor și fără compasiune, stări sufletești lăsate povară celor de aici. Condiția pusă dalbului de pribeag la primirea în lumea morților este uitarea cu desăvârșire a existenței pământene.

Abstract

The following judgment was put forward, starting with the bio-somatic unity of man made of body and soul: if there is nothing in the Universe not to be sheltered by something else, the soul must exist therefore in a certain shelter. The Universe is the shelter of all shelters which swallows all others as in the proverb: *The strong pray upon the weak*. Following the same logic, shelters (the body, the house, the village, the country) can be inhabited by the soul or can be desert (the corpse, the deserted house), infinitely small or infinitely big ones. In order to find some possible data regarding the enigmatical tenant, there was chosen the method of step by step observation, covering shelter by shelter, from outside to inside, as some proverbs and sayings suggest: *A man's face is the mirror of the soul; the face according to the soul; a man's heart is read on his face; the tree is known by its bark, the man by his clothes*. In physics this way of knowing the reality is named *Dirichlet* and has a simple statement: *if values taken by a function at the outline of a domain are known, then the function does exist in that domain*. When there is no mathematical function in a shelter, this function has no signals on its outline. Specifically, in this study there are analyzed the shelters of the soul departed by death only: *the coffin*, wooden house placed in the grave as the sarcophagus in Egyptian pyramid; *the bed of the dead* placed in the coffin as the bed of the living in the house; *the grave* dug in the womb of the earth similar to the old hut and the pre-historic cave; *the cemetery* made of graves as the village of households; *the world beyond* peaceful and mirifical land set to the west, direction thought to be followed by souls following death in ancient times too, in the ancient Egypt, Vedic India, classical Greece.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 195.